

14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

Tunahan HAZIR¹

Özet

Türkmenler, yaklaşık 1200 yıldır Irak topraklarında varlığını sürdürmektedir. Bu zaman zarfında özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde oldukça önemli görevlerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada, 14 Temmuz 1959 yılında gerçekleşen Kerkük katliamını ve katliama dair akıllarda kalan soru işaretlerini edinilen bilgiler ışığında cevaplandırmaya çalışacağız.

1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte bölgede İngilizler söz sahibi olmuş ve Türkmenler için zorlu sürecin başlangıcı bu tarihlerde başlamıştır. 20. Yüzyılın ilk yarısında İngilizler tarafından baskı gören Türkmenler, 1958 yılında cumhuriyetin ilanı ile farklı ideolojilere mensup gruplar tarafından düşman olarak görülmüştür. Sürgünde olan Kürt lider Mustafa Barzani'nin Irak'a dönmesi Türkmenler için zor günlerin habercisi olmuştur. Komünist partililer ise Türkmenleri "Turancılık ve Türkiye'ye Casusluk" gibi aslı olmayan kavramlarla suçuyorlardı.

Katliama dair merak edilenlerin başında "Acaba katliam engellenebilir miydi?" sorusu vardır. Irak hükümetinin üzerine düşen görevi yerine getirip getirmediği konusunda tartışmalar yaşanmaktadır. Bir diğer önemli nokta ise katliamın kimler tarafından ve hangi amaçla yapıldığıdır. Irak Komünist Partisi ve Barzani taraftarlarının bu noktada suçları birbirinin üzerine yıkması tartışmayı alevlendiren noktalardan biri haline gelmiştir. Türkiye'nin ise katliam karşısında nasıl bir tavır takındığı ve politikalarının bölgedeki Türklere etkisinin ne olduğu incelenecektir. Katliamın 60. yılında Kerkük'te yaşayan Türkmenler olayın travmasını hala atlatamamış ve Irak devletine güven konusunda tereddütleri bulunmaktadır. Bu travma etkisinin ise nesilden nesile aktarımının yüksek ölçüde olması muhtemeldir. Bunun en büyük sebebi ise katliamın devlet tarafından engellenebileceği düşüncesi ve olaylara müdahalenin çok geç olmasıdır. Bu bağlamda Kerkük katliamının aktörleri, katliam öncesi ve sonrası, katliama dair uluslararası tepkiler, katliamın amacı ve sonrasında meydana gelen psikolojik sonuçlar genel bir çerçevede değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Irak, Kerkük, Türkmenler, Katliam

14 JULY 1959 MASSACRE OF KERKUK

Abstract

Turkmens have been on Iraqi soil for about 1200 years. During this time, they held important positions, especially during the Seljuk and Ottoman periods. In this study, we will try to answer the Kirkuk massacre and the massacre of Kirkuk on July 14, 1959, in the light of the information obtained.

With the Armistice of Mondros signed in 1918, the British had a say in the region and the beginning of the difficult process for the Turkmens began around this time. Turkmens, who were oppressed by the British in the first half of the 20th century, were considered enemies by groups belonging to different ideologies with the proclamation of the republic in 1958. The return of Kurdish leader Mustafa Barzani, who is in exile, to Iraq heralded difficult times for turkmens. Communist party members accused Turkmens of unsubstantiated concepts such as "Turanism and Espionage to Turkey".

One of the most curious about the massacre is the question, "Could the massacre have been prevented?" There is a debate as to whether the Iraqi government has fulfilled its duty. Another important point is who carried out the massacre and for what purpose. The fact that the Iraqi Communist Party and Barzani supporters have blamed each other at this point has become one of the points that inflamed the debate. How Turkey took a stand in the face of the massacre and the impact of its policies on the Turks in the region will be examined. Turkmens living in Kirkuk in the 60th year of the massacre still have not recovered from the trauma of the incident and are hesitant about confidence in the Iraqi state. This trauma effect is likely to be highly transmitted from generation to generation. The main reason for this is the idea that the massacre could be

---

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tunahanhazir@gmail.com

prevented by the state and that it is too late to intervene in the events. In this context, the actors of the Kirkuk massacre, the international reactions to the massacre before and after the massacre, the purpose of the massacre and the psychological consequences that followed will be evaluated in a general context.

Keywords: Iraq, Kirkuk, Turkmen, Massacre

GİRİŞ

Kerkük, bölgenin tarihsel, demografik ve jeopolitik durumu neticesinde her zaman önemli bir noktada yer almıştır. Bölgede 9. Yüzyıldan beri varlığını gösteren Türkmenler ise tarih boyunca birçok zorluklarla karşılaşmış olsalar da günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. 14 Temmuz 1959 yılında Türkmenlerin maruz kaldığı katliam üzerine çeşitli kaynaklardan çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Lakin olayın psikolojik boyutunun yansımalarının ne olduğu ve günümüze etkileri konusunda literatür eksik kalmıştır. Bu araştırmanın amacı, 14 Temmuz 1959 yılında Kerkük'te Türkmenlere karşı yapılan katliamı kimlerin, neden, nasıl yaptığı ve katliamın Türkmenler üzerinde bıraktığı psikolojik boyutunun ne olduğunu ortaya koymaktır. Katliam ile alakalı birçok araştırma yapılmış olsa da güncel ve farklı alanlarla harmanlanmış bir çalışma mevcut değildir. Burada, Türkmenlerin bugünkü psikolojilerini anlatmaya yönelik bir katkı sunulmak istenmektedir. Türkmenler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıktıktan sonra İngilizlerin idaresi Irak'ta oldukça zor dönemler geçirmiştir. 1924, 1946 ve 1959 yılında gerçekleştirilen katliamlar bir yana Saddam Hüseyin döneminde de şiddete maruz kalmışlardır.

Fakat bunlar arasında en acısı ve trajik olanı 14 Temmuz 1959'da gerçekleştirilen Kerkük katliamıdır. Katliamın aktörleri olan komünistler ve Barzani taraftarı Kürtler katliamdan sonra sorumluluğu üzerlerine almamış ve suçları birbirlerinin üzerine yıkmaya çalışmışlardır. Edindiğimiz bilgiler ışığında şunu söyleyebiliriz ki; özellikle Kürt tarafı olaylardan yıllar sonra açıklama yapma gereksinimi duymuştur. Baas iktidarı ile birlikte komünist tehdit Türkmenler için ortadan kalksa da Barzani aşiretinin tehdidi hala Kerkük üzerinde devam etmektedir. 1959 olaylarından ötürü Türkmenler, Kürtlere ve Irak Devletine bir güvensizlik beslemektedir. Katliamın travma etkisi katliamın 60. Yılında da kendisini göstermiş ve hala unutulmamıştır. Bugünde Kerkük'te Barzani taraftarı Kürtler ile Türkmenler arasında hala sorunlar çıkmakta ve Türkmenler 1959 psikolojisiyle hareket ederek bu sefer önlemlerini kendilerince almaktadırlar.

1. KERKÜK'TE TÜRK VARLIĞI

Çoğu Arap ve diğer yabancı kaynaklar Kerkük'te Türk varlığı konusunda ayrı düşünceler ortaya koymuştur. 7. Yüzyılda bir Müslüman kenti olmaya başlayan Kerkük, 8. Yüzyılda Abbasi Devleti'nin kurulmasıyla İslam Devleti'nin bir şehri olmuştur. 9. Yüzyılda Abbasi Halifesinin Türklerde oluşan bir askeri birlik kurduğu ve bu askeri birliğin idarede söz hakkı olmaya başladığı bilinmektedir. Türklerin, Kerkük şehrine yerleşmelerinin başlangıcını bu tarihten başlatmak mümkündür (Saatçi, 2003:10). Bölgede iktidarlar çok hızlı bir şekilde değişkenlik gösterirken Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Türklerin bölgede varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. 18. Yüzyılda Kerkük tam anlamıyla bir Osmanlı Türk şehri olmuştur denilebilir. Bugünlere geldiğimizde şehirde Osmanlı eserlerini bulmak mümkündür. Kerkük, 1918 yılında Osmanlı Devletinin fiili olarak sonlandırılmasına neden olan Mondros Mütarekesine kadar yaklaşık 170 yıl Osmanlı Devleti'nin otoritesi içerisinde yer almıştır. Fakat bu tarihten sonra otorite boşluğu meydana gelmiş ve bu boşluğu İngilizler doldürmüştür.

Fakat Osmanlı İmparatorluğunun Irak'ın güney kısımlarından çıkması oldukça kanlı olmuştur. Enver Paşa'nın amcası olan Halil Paşa hatıralarında olayı şu şekilde anlatmaktadır:

“Savaş aralıksız devam ediyor, kimsenin aklına yemek ve su bile gelmiyordu. Düşman her saldırıdan sonra geri çekilmeye mecbur olunca, topçuları ve zırhlı vasıtaları, öldürücü bir ateş taarruzuna girişiyor ve saatlerce ateş kusuyor, arkasından tekrar piyade taarruzu başlıyordu... İngilizler, çekiliş sırasında aldığı takviye kuvvetleri ve

mühimmat yardımıyla Kerkük üzerindeki 13. Kolordu'ya kadar yüklendi. Kolordu Kerkük'ü bırakarak, Altunköprü'den Küçük Zap gerisine çekildi. Kerkük tahrip olmaktan kurtulmuştu” (Sorgun, 1972:153).

Osmanlı Devleti bölgeden çekilmiş olsa da Kerkük ve çevresinde İngiliz karşıtı ve Türk yanlısı kişiler örgütlenip faaliyet göstermeye başlamıştır. Kısa sürede örgüt faaliyetlerini yürüten kişilerin etrafında Arap, Türk ve Kürt subaylar birleşerek gizli faaliyetler yürütmeye başlamışlardır (Nakip, 2007:51). İngiliz mandası altında bulunan Irak 1930 yılında bağımsız bir devlet haline gelmiştir. Fakat bu bağımsızlık tam anlamıyla bir bağımsızlık olmamıştır. İngilizler, Irak yönetiminde bulunan üst düzey kadroları kendileri dizayn etmişlerdir. İngilizler tarafından Türkler sık sık fişlenmiştir. Bunun sebebi ise tamamen Türk olmaları ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile işbirliği içerisinde olma olasılıklarıdır. Bu bağlamda İngilizler, belirli bir süre Türkçe eğitimde sorun yaratmasa da ilerleyen dönemlerde Kerkük hariç Türklerin yaşadığı tüm bölgelerde Türkçeyi eğitim dili olarak yasaklamıştır. Sonuç olarak Türkmenlerin Osmanlı İmparatorluğundan kopuşlarından sonraki sıkıntıları İngiliz yönetimiyle başlamıştır diyebiliriz. Kerkük genel itibarıyla merkezinde Türkmenlerin yaşadığı çevre köylerinde ise yoğunluklu olarak Kürtlerin yaşadığı bir vilayettir. 12 Haziran 1926 yılında Türkiye ve Irak Hükümetleri arasında imzalanan anlaşmaya göre; Irak'ta kalan Türkler 12 aylık bir süre zarfında Anadolu'ya geçme hakkına sahip olmuşlardır. Fakat hemen hemen hiçbir Türkmen bu hakkını kullanmamış ve Irak'ta kalmayı tercih etmişlerdir (Zabit, 1960:135).

İngiliz istihbaratı Türkmenleri daima Türk tezini savunmak ile itham etmişlerdir. İngilizler açısından Irak jeopolitik olarak oldukça önem arz etmektedir. Bunların başında İngiliz Deniz kuvvetlerinin ikmal noktası olarak bu noktayı kullanmak istemeleri ve bu noktadan Hindistan'a kolay erişim fırsatıdır. Bir diğer önemli noktalardan bir tanesi ise kuşkusuz petroldür. İngiliz şirketler ilk fırsatta Kerkük'te petrol çıkarma girişimlerinde bulunmuşlardır.

2. CUMHURİYET ÖNCESİ TÜRKMENLER

Türkmenler sadece 14 Temmuz 1959 yılında katliama uğramamışlardır. Türkmenlere yapılan katliam ve girişimleri çok daha eski yıllara dayanmaktadır. Her dönem çeşitli grupların saldırılarına maruz kalan Türkmenler için ise 1959 yılında gerçekleştirilen katliamın anlamı diğerlerine oranla daha farklıdır. 1959 öncesi gerçekleştirilen 1924 yılında ve 1946 yılındaki katliamlarda tıpkı 14 Temmuz 1959 katliamı gibi sır perdesi aralanamayan olaylar bütünüdür. Buradaki ana hedef yeni kurulan Irak devletinin demografik yapı planlamasını değiştirmek ve Türkmenleri sindirmektir. Bunun için ise oldukça aceleci davranarak 1924 yılında katliam girişiminde bulunulmuştur.

2.1 6 Mayıs 1924 İlk Türkmen Katliamı

Açıkça belirtmelidir ki burada hedeflenmek istenen bölgedeki Türkmenlere İngilizler ve müttefikleri tarafından bir mesaj verilmesiydi. Bölgede yaşayan yerli Hristiyan zamanla İngilizler tarafından silahlandırılmıştır ve bu silahlı güçler bölgede söz sahibi olmak istemişlerdir. Olay 4 Mayıs tarihinde bir ramazanın son günü olan arife gününde gerçekleşmiştir. Teyyari olarak adlandırılan grup üyeleri Kerkük'ün büyük çarşısına gelerek burada esnaf ile tartışmaya başlamışlardır. Bu tartışma daha sonra kavga dönüşmüş ve Teyyari askerlerinden birisi yaralanmıştır. Geride kalan askerler ise karargâhlarına dönerek olayları kışkırtıcı bir şekilde diğer grup üyelerine anlatmışlardır.

Elinde silahlar ile çarşıya geri dönen Hristiyan grup sağa sola ateş açarak olayları farklı bir boyuta taşımış ve halkı taciz etmişlerdir. Olaylar büyüdükçe çarşı merkezinden tüm şehre yayılmaya başlamıştır. Buna karşılık Türkmen halkıda kendilerini savunmak adına silahlanarak karşılık vermişlerdir. Bu noktadan sonra ise olaylar geri dönülmez bir şekilde kanlı bir çatışmaya dönüşmüştür. Çevre köylerden olayı duyanlar soydaş ve dindaşlarını savunmak için Kerkük'e gelmiştir. Durumu anlayan İngiliz siyasi hâkimi H.Dobs, 5 Mayıs 1924'te bir Türkçe bildiri yayınlayarak halkı sükûnete davet eder; Asurilerin başka bir bölgeye götürüleceklerini ve zarar verilen mekânlar için tazminat ödeyeceklerini ifade eder (Nakip, 2007: 122).

Olay özellikle İngilizler tarafından bir Müslüman- Hristiyan kavgası olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Olaylarda yaklaşık 50 Müslüman ve 9 Hristiyan hayatını kaybetmiştir. Fakat zarar gören

esnaf ve ölen Müslümanlara baktığımızda çoğunun Türkmen olduğu görülmektedir. Bu olay, bölgedeki Türkmenlere yapılan ilk sindirme ve katliam girişimi olması sebebiyle önemlidir ve Türkmenlerin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Katliamın planlı olup olmadığı konusunda ise belirli bir bulgu görülmemiştir. Bu olay şunu da göstermiştir ki Kerkük'te çarşıda yapılan saldırıda zararın neredeyse tamamını Türkmenlerin görmesi Kerkük'teki demografik yapının da nasıl olduğu konusunda bizlere fikir vermektedir.

2.2 Gavurbağ² Katliamı

Bölgenin jeopolitik konumunu değerlendiren en önemli faktörlerden bir tanesinin petrol olduğu herkesçe bilinmektedir. İngilizler bölgenin petrolünden faydalanmak adına petrol şirketi kurmuş ve bölge insanını bu şirkette çalıştırmıştır. Çalışan işçiler 1 Temmuz 1946 günü iş bırakarak greve gitmişlerdir. İngilizler ve Hükümet çevreleri ise grevin arkasında komünistlerin olduğunu iddia etmekteydi. Irak Komünist Partisi (IKP) de zaman zaman olaylardan kendine pay çıkarıyordu. İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'ndan zaferlere çıkmış olsa da petrole duyduğu büyük ihtiyaçtan dolayı Irak'ta bulunan şirketin oldukça yoğun çalışması gerekiyordu. Dolayısıyla işçileri yoğun çalıştırmakta ve çoğu sosyal haktan mahrum bırakmaktaydı.

Irak Petrol Şirketinde çalışan işçilerin ise greve gitme sebepleri şunlardı (Hürmüzlü, 2006:93):

- 1- İşçileri için sağlıklı konut yapılması veya konut ödemesi yapılması,
- 2- İşsizlik ve yaşlılık durumuna karşı sosyal sigorta talebi,
- 3- Günlük asgari ücretin 250 Irak Fils olarak tespit edilmesi ve 170 Fils pahalılık yan ödemesi yapılması,
- 4- İş yerine gidiş-geliş için ulaşım servisi temini,
- 5- Şirket işçilerine diğer bölgelerdeki işçiler gibi yılda 72 gün bazında savaş riski yan ödemesi yapılması
- 6- Şirketin, gereksiz işten çıkarma ve sendika çalışmalarına karşı olan eylemlerine son vermesi.

Greve yaklaşık 5000 civarında işçi katıldı. Grev yapan işçilerin bazılarının tutuklanması olayları daha da alevlendirmiştir. Güvenlik güçlerinin gelişi güzel şekilde ateş etmeleri sonucunda 20 civarı kişi hayatını kaybetti ve yine çoğu Türkmen idi.

3. 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLIAMI

1959 yılında gerçekleştirilen Kerkük katliamı, Gavurbağı ve 1924 hadiselerinden farklı olarak planlı ve önceden öngörülen bir katliamdı. Bunun yanında olay aktörlerinin bu noktada değiştiğini görmekte ve İngilizlerden farklı olarak Kürt güçleri ve komünist milisleri görmekteyiz. 14 Temmuz 1958 yılında Irak'ta İngilizlerin bir mandası olan monarşi devrilmiş ve cumhuriyet ilan edilmişti. İktidara gelen General Abdülkerim Kasım komünist gruplar ile oldukça iyi anlaşmaktaydı. İngiliz baskısından kurtulan Irak, bu seferde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) baskısı altına girmişti. Çok geçmeden Ruslar ve komünistler ülkede sayılarını artırmıştır. Irak Ordusu baştan aşağı Rus silahları ile donatılmıştı. Komünist Partisi Bağdat'a giden yolları kontrol ediyordu ve birkaç ay içerisinde de üye sayısını 27 bine çıkarmıştı (Salucci, 2005:30). Türkmenler, cumhuriyetin ilanına oldukça sevinmiştir fakat daha sonra komünistlere ve sözde Kürdistan yanlılarına vermiş olduğu destek dolayısıyla iktidar ile Türkmenler arasında belirli hoşnutsuzluklar oluşmuştur.

3.1 Katliam Hazırlıkları

² Gavurbağı, Kerkük'ün karşı yakasında bir Türkmen mahallesidir. Kerkük'te petrol üretimi başladıktan sonra şirkette çalışan işçiler iş yerine yakın olması nedeniyle buralara evlerini yapmışlardır.

Katliamla alakalı olarak belki de merak edilen ve en çok tartışılan konuların başında katliamın hazırlıklı olup olmadığı ve önlem alınma ihtimali üzerine tartışmalardır. Bu bağlamda üzerine duracağımız isim ise General Nazım Tabakçalı'dır. Nazım Tabakçalı, Kerkük'te 2. Tümen Komutanlığı görevine getirilmiş ve bölgenin karmaşık yapısını oldukça iyi bilen bir generaldi. General Tabakçalı, Kasım'a bir rapor göndererek bölgedeki gelişmelerden dolayı ikazda bulundu, Tabakçalı'nın gönderdiği raporda şunlar yazıyordu;

"Lütfen, bu konuyu Sayın Abdülkerim Kasım'a arz edin. Çünkü Kürtlerin amacı, çoğunluğu Türklerden oluşan Kerkük'ü Kürtleştirmek ve civar bölgelerdeki Kürtleri bu şehre toplamaktır. Bu eylem önlenmediği takdirde daha vahim sonuçlar doğabilir" (Al-Muhami, 1986:356).

Kasım, General Tabakçalı'nın raporunu ciddiye almamış olacak ki herhangi bir girişimde bulunmadı. Aylar sonra Tabakçalı gelişmelerden Kasım'ı bir kez daha haberdar etmek amacıyla bir rapor daha hazırladı. Bu raporda Demokratik Kürdistan ve Komünist Kürdistan Partilerinin hedeflerini şu şekilde anlatıyordu (Nakip,2007:122):

- 1) İddialarında Dicle'nin doğusundan başlayıp Basra'nın doğusuna kadar uzanan Kürdistan bölgesi içerisinde, Kürtlere milli haklarının verilmesi için, Irak Hükümeti'ni her türlü vesilelerle ikna etmek.
- 2) Irak Kürdistanı'nı ilan etmek ve Türkiye ile İran'daki Kürtlerin de bu bölgeye dâhil edilmesi için zemin hazırlamak.
- 3) İlk safha olarak Kürdistan Eğitim Müdürlüğü'nün acilen Kerkük'te kurulması ve başına bir Kürt'ün getirilmesini sağlamak

Nazım Tabakçalı Kerkük Türmen Komutanlığındaki bazı Kürt subayların bölücü faaliyetlerde bulunduğunu ifade etmiş ve yerine tarafsız bir Arap subayının getirilmesini rica etmiştir. Nitekim 6 ay sonra gerçekleşecek katliamda bu Kürt subaylar katliamda oldukça önemli rol oynayacaktır. Kasım, komünist ve Kürt Partilerin faaliyetlerini hoş karşılamakta olup rakibi Arap milliyetçilerine karşı bir ittifak oluşturma hedefindeydi. Bu bağlamda 17 yıl Rusya'da sürgünde olan Barzani, Kasım'ın ihtilali ile Irak kapısını araladı. Barzani'nin hayal ettiği Kürt devletinin kurulmasındaki en büyük engel bölgedeki Türkmen varlığıydı. Gelir gelmez Kerkük'ü ziyaret eden Barzani burada bir saat bile kalamamış, polis ve asker himayesi altında şehri terk etmeye mecbur kalmıştı (Yakuboğlu, 1976:30).

Nazım Tabakçalı'nın bütün itirazlarının sonucu ise görevden alınmak oldu. Tabakçalı, Musul'da Arap milliyetçilerinin çıkardığı olduğu olaylar ile ilişkilendirilerek tutuklanmıştır. Yerine ise komünistlerin ısrarı üzerine, Davut Al-Cenabi getirildi. Kerkük belediye başkanlığına ise sol meyilli bir isim getirildi. Kerkük'te Türkmenler, komünist sendika ve dernek başkan adaylarına oy vermeyerek seçimi kaybettirmişlerdir. Bu durum sonrası ise komünistler, Türkmenlere karşı harekete geçmişlerdir. Neticede yüzlerde Kerküklü aydın tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Tüm bu gelişmeler Tümen Komutanlığının tarafsızlığını bozmuş, Türkmenlerin propaganda araçlarını azaltmış ve katliam için uygun zeminin hazırlanmasına sebep olmuştur. Türkiye'de ise bazı dernek ve topluluklar gelişmeler hakkında açıklamalarda bulunarak Kerkük gündemine değindiler. Lakin Türkiye Dışişleri Bakanlığı bazı temaslarda bulunsa da katliamı engelleyecek düzeyde bir girişimde bulunmamıştır.

3.2 Katliam Günü

14 Temmuz 1959 gününde monarşiyi deviren darbe sonucunda cumhuriyetin 1. yılının kutlama heyecanı tüm Irak'ta olduğu gibi Kerkük'ü de sarmıştı. Türkmenlerin kutlamalara bu denli coşkulu katılmasının sebeplerinden birisi de sürgüne gönderilen aydınların çoğunun geri dönmeyiydi. Halk meskenlerini, esnaf ise iş yerlerini süslemiş ve bayraklarla donatmışlardı. Normal olmayan tek şey, militan Kürtlerin ellerinde ipler ve sopalar olduğu halde, kamyonlarla çevre köylerden Kerkük merkezine gelmeleri idi; Halk Ordusu mensubu komünistlerin ise beyaz güvercinli elbiseleriyle jiplere binmiş halde şehirde kol gezmeleri idi (Nakip,2007:139).

Komünistler ve Kürt milislerin ağızından kışkırtıcı söylemler ve sloganlar düşmüyordu. Bu sloganlar ile Türkmenleri gericilik, Turancılık ve faşistlik ile suçluyorlardı (Saatçi, 2003:223). Olayın kritik noktası komünist Kürtlerin, Türkmenlerin sıklıkla oturdukları kahvenin önünden geçerken meydana gelmiş ve burada birkaç ateş sesi duyulmuştur. 14 Temmuz kahvesi sahibi Osman Hıdır, katliamda ilk öldürülen sivil olarak kayıtlara geçmiştir. Halk Ordusu mensubu komünistler silah seslerinden sonra çalkalanan Kerkük'te dolaşarak sokağa çıkma yasağı ilan ettiler. Fakat yaşananlar gösteriyor ki bu yasak sadece Türkmenlere uygulanmış bir yasaktı. Durumun kötüye gideceğini anlayan Yarbay Abdullah Abdurrahman³ yasağı delerek durumu Kasım'a anlatmak için Bağdat'a gitmiştir. Fakat Kasım'ın görevlendirdiği birlikler olaylar bittikten 3 gün sonra şehre ulaşabildi. Bir toplumun direncini kırmanın en iyi yolu liderlerini ortada kaldırmaktır. Komünist Kürtler tam olarak bunu yapmaya çalıştı ve Emekli Binbaşı Ata Hayrullah ve onun kardeşi Dr. İhsan Hayrullah'ı evlerinden alarak işkence ile öldürdüler. Katliam, insanlık ve ahlak dışı yöntemlerle gerçekleşmiş ve Türkmenler üzerinde yıllarca unutulmayacak bir etki bırakmıştır. Katliam tam 3 gün sürmüş ve Kerkük'e giren merkezi ordu birlikleri katliama son vermiştir. Katliamın izlerini silmek adına Belediye Başkanı ve Halk Ordusu komutanı kan donduracak yöntemlere başvurmuşlarsa da katliamın izleri silinememiştir. Bu olaylar yaşanırken birkaç Kerküklü Bağdat'taki Türk Büyükelçiliği'ne gitmişler ve şu cevapla karşılaşmışlardı: “*Aman bize gelmeyin, sizin için tehlikeli olur*” (Milliyet, agis,1959). Türkleri, can ve mal güvenlikleri azaldığı için Kerkük'ü terk etmek zorunda kaldılar ve bu bağlamda Barzani'nin planları işlemeye başlamış oldu.

Katliamın yapılma tarihi ise enteresan olmakla beraber özellikle bu tarihin seçilmiş olması muhtemeldir. Çoğu kahramanlık propagandasına inanan kimseler cinayetlerine anlam yükleyecek bir yıldönümü seçme gayretindedirler. Örnek verecek olursak; Birinci Dünya Savaşını başlatan suikastı gerçekleştiren Princip suikastı, Sırbistan'ın 14. Yüzyılda Kosova'da yenilgiye uğrayışının yıldönümüne denk getirmiştir (Volkan,2017:185).

3.3 Dünya Basınında ve Radyolarında Kerkük Katliamı

Kerkük Katliamını ile alakalı ilk haber Kahire, Beyrut ve Şam radyolarında verilmiştir. Fakat verilen haberler siyasi nedenlerle doğru bir şekilde aktarılmamıştır. Bir başka açıklama yapan ülke ise İngiltere idi. Açıklama sadece ülke menfaatlerini ilgilendirmekteydi: Kerkük'te yer alan hadiseler esnasında İngiliz Petrol Şirketi (IPC) mallarına herhangi bir zarar gelmedi şeklinde açıklamalarda bulundular.

Moskova radyosu ise 20 Temmuz günü, Kerkük şehrinde patlak veren olayların Türkiye ile sıkı temasları bulunan para ile tutulmuş emperyalist uşaklarının eseri olduğunu açıklamıştır. Açıklamada, Kerkük'teki hadiselerin ‘TURAN’ isimli siyasi bir kuruluşa mensup kişiler tarafından başlatıldığı ve amaçlarının Musul ve Kerkük'ü Iraktan ayırıp, Türkiye topraklarına geçmesini sağlamaktır şeklinde ifadeler yer aldı (Nakip, 2007;145). Katliam sonrası gelişmelerden anlaşılıyor ki Türkiye Cumhuriyeti Devleti; basını ve hükümetiyle hadiselerin ilk gününden beri olaylardan uzak kalmış ve tam manasıyla içeriğine hâkim olamamıştır. Türkiye'den daha çok İngiltere ve diğer Arap ülkelerinin katliamla daha çok ilgilendikleri üzücü bir gerçek olmuştur. Kasım ise olaylara çok sonradan sert bir şekilde tepki gösterse de yapılan katliamda parmağının olduğu Türkmenlerde her zaman şüphe uyandırmıştır.

3.4 Katliamın Amacı Neydi?

Bir tarafta Komünistleri diğer tarafta ise Barzani etrafında birleşmiş Kürt milisleri bir araya getiren ortak amaç önemli tartışma konusu olmuştur. Komünist Parti açısından bakılacak olursa eğer; o dönemde iki kutuplu dünyanın getirmiş olduğu anti-komünizm ve anti-emperyalist tutum bunda en etkili sebeplerden birisidir. Türkiye'nin SSCB karşısında Amerika Birleşik Devletler ile birlikte hareket etmesi ve bölgedeki Türkmenlerin Türkiye'ye karşı olumlu yaklaşımı komünistlerin gözünde Türkmenleri “*casus*” konumuna getirmiştir. Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidarının ABD ile yakın

³ Abdullah Abdurrahman, albaylıktan emekli olduktan sonra uzun yıllar Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın başkanlığını yapar ve 1980 yılında Saddam tarafından idam edilir. Türkmenler için önemli liderlerden birisidir.

teması şüphesiz komünistleri en çok rahatsız eden durumlardan bir tanesiydi. Aynı rahatsızlık Irak'ta da vardı çünkü Türkmenler için komünizm hiçbir zaman kabul edilecek bir ideoloji değildi.

Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ise; lideri Molla Mustafa Barzani ile Kürdistan hayali doğrultusunda politikalar izlemiştir. Bu bağlamda Kerkük, kurulması planlanan Kürdistan kalbi olarak nitelendirilmiş ve oldukça önemli bir konuma yerleştirilmiştir. Bunun yapılmasında engel ise kuşkusuz Türkmenlerdir ve bunun için ucuz bir şekilde Turancılık ve Türkiyecilik kavramları ile Türkmenlerin üzerine rahatça yürüyorlardı. Bölgenin jeopolitik konumunu artıran petrol yatakları gelecekte kurulması hayal edilen Kürdistan'ın için önemli ekonomik gelir kaynağı ve kozu olması öngörülyordu.

Katliam Türkmenlerde nesilden nesile geçecek bir etki bırakmıştır diyebiliriz. Öncelikle bu katliam yapılırken Türkmenlerin bağlılık duyduğu Irak Devleti Türkmenleri yalnız bırakmıştır. Bu noktada Türkmenlerin, Irak'a aidiyet duygusunun zayıfladığını ve bir güven probleminin olduğunu söylemek yanlış olmaz. Aynı güvensizlik bölgedeki Kürtlere karşıda oluşmuş ve Türkmenler kendi savunma mekanizmalarını geliştirme adına girişimlerde bulunmuşlardır. Lakin bu girişim hiçbir zaman devlete isyan şeklinde gerçekleşmemiş meşru müdafaa adı altında olmuştur. Bu olaylar neticesinde Türkmenlerde bir "seçilmiş travma" oluşmuştur. "Bir olayın seçilmiş travma özeliğini kazanabilmesi için bu olayı yaşayan grubun ya da ulusun, bu oluşu oluşturan bireylerin, olayla ilgili kayıp duygularını ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkması gereken yas duygularını yaşayamaması gerekmektedir." (Çevik, 2010:18). Bu seçilmiş travmalar yaşantısı psikolojik bir birikim göstererek nesilden nesile aktarılarak bugünlere taşınır. Bugün Kerkük katliamı Türkmenler tarafından her sene anılmaktadır. Kısacası 14 Temmuz 1959 yılında yaşanan katliam bir Travmaya dönüşerek Türkmen kimliğinin bir parçası haline gelmiştir.

SONUÇ

Yapay bir devlet olarak Irak'ın kuruluşu ve bağımsızlığını elde etmesi oldukça sancılı bir süreç olmuştur diyebiliriz. Bölge de çok sayıda etnik yapının var oluşu uzlaşma boyutunu sınırlandıran bazı önemli faktörlerindendir. Kürtler ilk zamanlardan bu yana Arapların idaresinde yaşamayı zaten kendilerine konduramamış ve her fırsatta bağımsızlık için adım atmışlardır. Bu noktada Türkmenlerin politikaları bölgedeki Kürt politikalarından ayrılmaktadır. Kerkük katliamı öncesinde yaşanan 1924 ve 1946 hadiseleri Türkmenlerde hatırlanacak izler bırakmıştır. Fakat 14 Temmuz 1959 Kerkük katliamı Türkmenlerin gelecek nesillere psikolojik olarak travma aktarımına neden olmuştur. Katliama maruz kalan bir neslin çocukları da kuşkusuz bu psikoloji ile büyümüşlerdir. Katliamın sorumluluğunu iki taraf birbirinin üzerine atsa da Türkmenler açısından Barzani taraftarı Kürtler, Irak Komünist Partisi ve bunlara göz yuman General Abdülkerim Kasım katliamın faillerindendir. Irak Devleti'nin uyarıları dikkate almaması ve olaylara geç müdahale etmesi katliamın oluşumundaki en büyük etkendir diyebiliriz. Ölen insanlar 14 Temmuz günü ortaya çıkan arbede de değil, daha sonrasında uygulanan tutuklamalar sonucunda öldürülmüştür. Bu da gösteriyor ki; eğer devlet zamanında müdahalede bulunsaydı katliamın boyutu bu derece olmayacaktı. Ölen kişi sayısı ile alakalı net bir bilgi olmamakla birlikte en az 26 kişinin öldüğü bilinmektedir.

Irak Devleti'nin geç müdahalesinin sonucu, Türkmenlerde Irak Devletine aidiyet ve güven duygusunun azalması olmuştur. Aynı şekilde bölgedeki Kürtlere de güvensizlik duyan Türkmenler güvenecek bir grup görmemektedir. Olaylar da Kerkük'te yaşayan Kürt halkını topyekûn suçlamamaya da özen gösterilmektedir. Lakin ilişkilerin normale dönmesi isteniyorsa Kürt liderlerin bu katliam ile yüzleşmesi ve Türkmenlerden özür dilemesi gerekmektedir. Türkmenleri üzen ve kimsesiz hissetmelerine neden olan bir başka faktör ise Türkiye'den bekledikleri desteği alamamış olmalarıdır. Turancılık ve Türkiye'ye casusluk gibi suçlamalar ile katliamla yüz yüze gelip Türkiye'den destek görememekte ayrı bir trajedi olmuştur. 1924 yılında İngilizler, 1959 yılında ise komünistler sırf Türk oldukları için bölgedeki Türkmenlere zulüm uygulamışlardır. Bugün bölgede peşmergenin baskıları ve 2003 ABD işgalinden bu yana Kerkük'ün demografik yapısını değiştirme çabaları barış ortamını zedeleyen bir diğer faktördür. Türkmenler 1959 katliamı öncesi nüfus

sayımının esas alınmasını talep ederken Kürtler bunu reddetmektedir. Bu bağlamda Kerkük'ün statüsü başka bir tartışma konusu yaratmaktadır.

KAYNAKLAR

Al- Muhami, M. (1986). *Muthekkerat Al- Tabakçali (Tabakçali'nın Hatıraları)*. Bağdat: Zaman Matbaası.

Çevik, A. (2010). *Politik Psikoloji*, Ankara: Dost Kitapevi.

Hürmüzlü, E. (Mart 2006). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, İstanbul: Kerkük Vakfı.

Nakip, M. (2007). *Kerkük'ün Kimliği*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Paşa, H. (1972). *Bitmeyen Savaş* (Hazırlayan: Taylan Sorgun). İstanbul: 7 Gün Yayınları.

Saatçi, S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* (2. Basım), İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Salucci, I. (2005). *Irak'ta solun Tarihi komünist partisi, işçi partisi ve sol, 1924-2004* (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Volkan, V. (2017). *Körü Körüne İnanç Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderler*, İstanbul: Asi Kitap.

Yakuboğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Zabit, Ş. (1960). *Mucez Tarih Al Turkman Fil-İrak (Irak'ta Özel Türkmen Tarihi)*. Bağdat: Matba'atü'l-maarif.

Milliyet, (Temmuz 1959). Hastalanan Kasım'ın Çekilmesi Muhtemel, Web: <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Arsiv/1959/07/26>, 15 Kasım 2019 yılında alınmıştır.